

Милица В. Буковић¹
Институт за књижевност и уметност
Београд

(АУТО)ИРОНИЧНО „КАДА БИ(Х)“ РЕАЛИСТИЧКОГ ДИСКУРСА

(Драган Бошковић, *Нулти сџејен реализма*, Крагујевац:
Филолошко-уметнички факултет, 2017, 129 стр.)

Дајући концизна одређења метода и термина које је у науку о књижевности увела деконструкција, у лексикографски структурираном, другом сегменту књиге *АБЦ деконструкције*, насловљеном „Абедар појмова и фигура деконструкције“, Новица Милић иронију је дефинисао на следећи начин: „Она представља вишак или надопуну (суплемент) свести, којом ова заузима став размака или дистанце, а тиме и отпора према другом (понекад према себи као према другом)“. Пишући о Де Мановом разумевању ироније, у истој књизи, Милић закључује: „Заправо, иронија је говор дисконтинуираног, дистанцираног смисла, значења које се окреће од себе и устаје против себе, говор који стоји насупрот себи – иронија може да да тон читавом неком говору, а не само одређеном изразу, и утолико је пре тополошка, но типолошка вредност.“ Управо на трагу оваквог, Де Мановог схватања ироније, може се разумети сагледавање реалистичког дискурса које је у монографији *Нулти сџејен реализма*, објављеној у престижној едицији „Црвена линија“ Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу 2017. године, предложио Драган Бошковић. Реалистички дискурс у овој књизи доследно је сагледан у (ауто)ироничном кључу самоидентификације, кроз поређење са другим (романтизмом, модернизмом), или собом као другим, кроз увиђање пукотина, белина, резова, отвора овог дискурса, али и кроз праксе дисконтинуитета, итерабилности и непрекидног самодистанцирања, којима се реализам препознаје као себи неидентичан, изнутра распукнут, обележен искуством другости, искуством разлике, или прецизније, искуством суплемента. Аутоиронија, као модус само-разумевања и самодистанцирања реалистичког дискурса, доследно је спроведена, почевши од упечатљивог епиграфа „Професору Душану Иванићу: Реализам је наш кошмар!“, преко методолошки релевантне ненасловљене уводне напомене, у којој аутор констатује: „Текстови, шек њеј-шест њих, сакуљени у овој књизи огражавају један гео мојих

1 tiskicvet38@gmail.com

неинтересовања, оно што је силом ирилика настајало, а чему нисам имао намеру да се посветим.“; односно „Моји текстови и увиди, очекивано, нису повезани ни идејно, ни дискурзивно; они су само несмођрени искораци у нешто друго, и то онолико колико су текстови српских реалиста искораци у нешто друго њих самих.“; све до анализа стваралаштва Симе Матавуља, Лазе Лазаревића, Јована Грчића Миленка и Радоја Домановића. У њима се може уочити градацијски низ, од перцепције кастрационе моћи самоограничења и самоукидања реалистичког дискурса на местима неисписивости, местима уплива и реализације жеље (Матавуљ), преко сукоба жеље и патријархалних, грађанских норми и последица овог сукоба на процес конституисања идентитета самих јунака, али и наративног идентитета реалистичког текста (Лазаревић), те преко жеље која тка сопствени дискурс и одлаже приповедање у бескрај (Грчић Миленко), до параболичне дереализације и потпуне (апокалиптичне) негације моћи самоодржања реалистичког дискурса као поетичке (али и инхерентно идеолошке) праксе (Домановић). У уводном, теоријско-методолошком сегменту књиге, насловљеном „Нулти степен реалистичког дискурса“ (чија су потпоглавља „Дискурс реалног“, „Романтизам: друго име за реализам“, „Нулти степен реалистичког дискурса“ и „Дискурзивна–наративна–поетичка (само)свест“), поступно се аутоиронијски одређују као себи неидентични, прво појам реализма и миметичка поетика, потом реализам као стилскоформацијски термин јасно одвојен (као други/другачији) од романтима и(ли) модерне, на крају и сам појам нултог степена реалистичког дискурса (појам неидентичан Бартовој дефиницији нултог степена писма), али и наративна и поетичка самосвест реализма, које бивају сагледане у еволутивном низу, од симболичког до самоупућујућег, дискурзивног модалитета постојања, низу који ће карактерисати како поетику српске књижевности деветнаестог, тако и поетику српске књижевности двадесетог века. У књизи *Нулти степен реализма* могу се препознати сви важнији гени књижевнотеоријских и филозофских лектира Драгана Бошковића у које спадају Жак Дерида, Жак Лакан, Пол де Ман, Жан Бодријар, Мишел Фуко, Петер Слотердајк, али пре свих, или прецизније, више од свих, Фредерик Џејмсон, чија је монографија *Полиитичко несвесно: приповедање као друштвено-симболички чин*, Бошковићу послужила при дефинисању поетичког и политичког несвесног реалистичког дискурса, али и приповедачког акта прозе српског реализма као друштвено-симболичког и иманентно амбигвитетног политичког/поетичког чина. Настала приближно у исто време када и песничка збирка *The Clash* Драгана Бошковића, у којој се статус лирског субјекта константно подрива/ доводи у питање потенцијалом „Када бих био песник“, књига *Нулти степен реализма*, у стабилне и интерпретативним обрасцима традирано саморазумљиве дефиниције реализма уноси моменат „када би(х)“, при чему „када би(х)“ реалистичког дискурса подразумева теоријску и херменеутичку артикулацију аутопоетичке самосвести реализма о има-

нентности властите другости и властитом вишку значења несводивом на прецизне дефиниције и устаљене појмовне и методолошке обрасце. Укидање бинарних опозиција (знак : означено, текст : стварност, свесно : подсвесно, присуство : одсуство, центар : маргина итд.) и отварање ка пропуснијем и дифузнијем, (пост)структуралистичком моделу интерпретације српског реализма, доприносе заводљивости, али и читалачком задовољству у књижевнотеоријском писму Драгана Бошковића.

Уочавање и тумачење елемената модерности уписаних у реалистички дискурс, иако заступљени у ранијим анализама теоретичара и историчара српске књижевности (Драгише Живковића, Душана Иванића, Драгане Вукићевић, Снежане Милосављевић Милић и других), у књизи *Нуллио сћејен реализма* Драгана Бошковића експлицитније су исказани и са маргина књижевнонаучне проблематизације измештени у само њихово средиште (измештени, да би били изнова, на другачији начин и из нових књижевнотеоријских позиција постављени). Основни појам којим се проблематизују статус реализма и оквири његовог (само)разумевања била би – жеља. Жеља као простор неисписивости, простор прекида и немогућности реализације реалистичког дискурса који обележава опус Симе Матавуља, почевши од раних приповедака („Ђукан Скакавац“), до каснијих („Аранђелов удес“), сведочи о томе да је Матавуљев удес, из истоименог поглавља *Нуллио сћејена реализма* (насловљеног према приповеци „Аранђелов удес“ у којој је на „спорном“ месту снажни продор жеље, телесног, грешног, својстава опонентних строгом морализму и још строжим поетичким нормама реализма), заправо, удес неодрживости (као стабилног, целовитог и нецензурисаног ентитета), поетике реализма у српској књижевности, удес српског реализма, у којем пред трагом уписа жеље у пукотине реалистичког дискурса неизоставно капитулира („мркну све“) логика реалистичког наратива, његова конзистентност, али и целокупни систем проскриптивне поетике иманентне овом наративу („Пораз српског реализма. Матавуљев удес.“, 40). Однос жеље и реалистичког дискурса детаљно је предочен у двама поглављима посвећеним тумачењу прозе Лазе Лазаревића („Лаза Лазаревић и крај реалистичког дискурса“ и „Модернитет и генеза епифанија у прози Лазе Лазаревића“). Сукоб жеље и патријархалних норми, односно сукоб жеље и забрана (како друштвених – националних, конфесионалних, тако, првенствено, поетичких забрана, образаца, пред-услова одржања једног дискурса и стабилности његових оквира), доприноси проблематизацији идентитета Лазаревићевих јунака (који се урушавањем властите целовитости приближавају субјекту прозе српског модернизма), али и наративног идентитета реалистичког текста (који властитим белинама, пукотинама, прекидима остаје трајно отворен за инкорпорирање елемената модерности, елемената поетика које ће доминирати након реализма, али поетика које су започеле да освајају свој простор управо у границама поетике реализма). Попут поетике реализма, која је инхерентно амбивалентна, амбивалентним

се указују и јунаци реалистичке прозе (мајка, као супституција оца и интериоризација прерогатива друштвених институција и њихових рес-триктивних пракси, заправо „иако симптом краја реализма – последња је одступница реализма“, 44), али и сама жеља као структурни чинилац изградње/разградње реалистичког дискурса, жеља која се (само) укида (63), а која уједно тежи и конституисању властитог наратива чија су обележја итерабилност и непрекинутост (66). Тврдња са најдалеко-сежнијим интерпретативним импликацијама јесте она о текстуалној исписивости идентитета јунака Лазаревићевих приповедака, којом је могуће објаснити како генезу Лазаревићевог опуса (уколико би „драга“ у приповеткама Лазе Лазаревића била књига/текст, генеза стваралаштва овог писца, од „Швабице“ до „Ветра“, кретала би се у поетичком луку „од читљивог до нечитљивог, од стварности посредоване текстовима до интертекстуално посредоване стварности која искорачује у метатекстуалне симболичке просторе“, 67), тако и генезу реалистичког дискурса, која се креће од логике миметизма и саморепрезентације, до укидања свих могућности представљања, до белина, до једног *нишџа* „које говори више него све друго“ (63) и у које је „уписан субјект будуће епохе [...] субјект који не влада дискурсом него дискурс њиме...“ (64). Управо ово *нишџа* које реалистички дискурс покушава да поетички осмисли и подвргне праксама саморепрезентације, ово *нишџа* које је уједно и механизам самопотирања реалистичког дискурса, приближава се „празној идеалности“, као „сржи модернитета“, јер, како истиче Драган Бошковић, позивајући се на Мориса Бланшоа и Хуга Фридриха, „*иразна идеалност је срж модернијетета* – дискурса, говора, предмета одвојених од речи, или речи које саме по себи форсирају ишчезавање ствари, замењују догађај његовим одсуством и причу неиспричаним, превазилазећи матерински дискурс дискурсом жеље“ (72–73). Напетост између тежње реалистичког дискурса за целовитошћу и самосвести овог дискурса о властитом недостатку разрешава се у прози Јована Грчића Миленка (коју Драган Бошковић анализира у поглављу „Полузвезда, полужнак, полуреализам Ј. Г. Миленка“), посредством жеље, која се, опет, „остајући трајно отворена и незаокружена, не може завршити“ (89). Дискурс Грчића Миленка који карактеришу „недовршеност, субјективитет, одгођеност, фрагменти, у бескрај одложена прича...“ (92) реализован је радом жеље, чије је основно својство амбивалентност, будући да „Жеља која производи реално упорно потврђује да реалног нема, она само симулира утопију саморазумљивости, миметичку провидност, једну лојалност очекиваном.“ (95). Свест о томе да „реалног нема“ кулминира у параболничном дискурсу Радоја Домановића („Случај 'Г. Домановић : поетички идеологизам и политички нихилизам“), дискурсу подложном манипулацији (и самом, по природи, манипулативном), дискурсу који одустаје од просветитељског оптимизма и окреће се модернистичком нихилизму, дискурсу обележеном односима моћи, али у бити, трагично немоћном (и дубоко прожетом свешћу о властитој не-

моћи). Од заумног „жвр“ Ђукана Скакавца, тј. од знакова попут „ Гоба, баубау Лијепог Милова из приче *Гоба Мара*, или ајнс, цвај него цврц Лазе Пајића из *Сукоба*, или како зовеш Амруша из *Нови свијет у стиаром Розојеку...*“ (36) (Матавуљ), преко симбола ветра, очију, феномена сна и дискурзивних белина (Лазаревић), до грча, конвулзије различитих дискурзивних сила у прози Јована Грчића Миленка, све до судара између политике/идеологије и поетике у прози Радоја Домановића, проза српског реализма прелази пут од представљивог до непредстављивог, од исписивог до неисписивог, од приказаног до неприказивог, од видљивог до невидљивог, наслућеног, од пуног до празног, од затвореног до отвореног, од разумљивог до нејасног, белог, од целине до крхотина и фрагмената дискурса. Генезу реалистичког дискурса могуће је сагледати као процес саморазградње и трансформације у властиту поетичку другост, трајно отворену за нове књижевноисторијске контекстуализације и нова књижевнотеоријска читања.

Жеља за редифинисањем и реструктурирањем како поетике српског реализма, тако и метакултурних написа о поетици српског реализма, уткана је у књигу *Нулти степен реализма*, будући да, како је у опису едиције „Црвена линија“ наведено „[...] докле год будемо веровали да су научни и академски текстови место ризика и отпора било каквој репресији, овај свет неће постати тамница ума“. Рад жеље књижевнотеоријског писма Драгана Бошковића садржан је у тежњи да се одгоди, али и догоди, да се одгоди кроз догађаје или догоди у бескрајном низу одгађања, јер приповедање, али и читање, гестови су бескрајног одлагања догађаја као коначног, завршеног, према томе, у приповедање и читање уписани су одлагање, понављање и жеља, као континуирани видови отпора (за)датом и стални ризици непристајања на оквире било које репресивне дискурзивне (идеолошке, поетичке, метакултурне и др.) праксе. Према томе, „када бих“ реалистичког дискурса Драгана Бошковића није само једно „када бих“, већ оно увек изнова поновљено, оно одгођено (али и присутно, реализовано баш посредством одлагања), оно друго, себи неидентично „када бих“ реализма. Књига *Нулти степен реализма* Драгана Бошковића показује у којој је мери потребно, попут јунака приповедака Лазе Лазаревића, видети оно чега нема, затворити очи и (као слепи Ђорђе, 82) „видети ушима“, разумети нулти степен реалистичког дискурса као место сусрета дискурса и музике, не као једно „када бих“ реалистичког дискурса, него као поновљено, одгођено, зато присутно (као жеља, као сан, као епифанија, као бело), итерабилно „када-када-када-када-када-када-када-када-биинииииииииииииииииииииииих“ реалистичког дискурса.

Примљен: 18. децембра 2017.

Прихваћен за штампу јануара 2018.